Download from:aghalibrary.cm

د علامه حبيبي د شلم تلين په مناسبت:

په شلمه سدۍ کې

د افغانستان هنر

۱۲۸۰ - ۱۳۵۲ ش / ۱۳۱۹ - ۱۳۹۴ ق

(۱۹۰۱ - ۱۹۷۳م)

لیکوال

علامه عبدالحی حبيبي

د

ډاکټر خوشحال حبيبي او حبيب الله رفيع
په اهتمام

۱۳۸۳

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: په شلمه سدۍ کې دافغانستان هنر.

لیکوال : علامه عبدالحی حبیبي

ناشر : دعلامه حبیبي د څېړنو مرکز.

دچاپ مهتمم: محمد نبي تدبیر

کمپوز: محمدیوسف "ستانکزی"

د چاپ ځای: د احمد صنعتي مطبعه

دچاپ کال : ۱۳۸۳ هـ ش ۲۰۰۴ م

د چاپ شمېر: ۱۰۰۰ ټوکه

بسم الله الرحمن الرحیم

دعزیزالدین وکیلی پوپلزی په قلم لیکل شویدی

۱۳۶۰

فهرست

سرليك	مخ
د لوی او بخښونکي خدای په نامه	لومړی
سریزه	۱
۱ خطاطي	۳
۲ نقاشي او رسامي	۷
۳ نندارې، پېښې	۱۱
۴ ساز و آواز. اتڼ	۱۷
۵ ودانۍ او معماري	۲۸
۶ د کاليو صنعت	۳۱
۷ مفروشات	۳۳
۸ سنګتراشي او حکاکي	۳۵
۹ مسګري او آهنګري	۳۷
۱۰ ترکاڼي	۳۹
۱۱ ګاولې او خپلۍ جوړول	۴۱
۱۲ سراجی	۴۲
۱۳ کلالي	۴۳
۱۴ زرګري	۴۵
دولتي تشبثات	۴۶

د لوی او بخښونکي خدای په نامه

افغانستان یو لرغونی هېواد دی چې ژوند یې په دریوسره بېلو دورو کې مطالعه کېږي:

یوه تر تاریخ وړاندې دوره ده، چې غارمېشتو انسانانو ژوند پکې پیل کړی او له پنځوس زر کلونو وړاند زمانې نه یې د خپلو ابتدایي صنایعو، هنرونو اوکارونو نخښې راپاتې دي، دوی لومړی له ډبرو نه دښکاراوکار ډېر ابتدایي افزار جوړکړي او کله یې چې د ژوند اړتیاوې پوره شوې نوبیا یې د خپلې استوګنې دغارونو پر دېوالونو ډېر ابتدایي انځورونه جوړکړي چې د افغانستان په شمال کې یې په خپلوسمځو کې دنورو انځورونو ترڅنګ د انسان څېره هم د خرمېږي په بڼه جوړه کړې او همداسې یې ورو – ورو ډبرین، خاورین او بیااوسپنیز لوښي او افزار جوړکړي او صنایع او هنرونه یې په لومړنۍ بڼه رامنځ ته کړيدي.

لومړی

دوهمه نیمه تاریخي، افسانوي یاد سرودونو دوره ده، دا دوره د افغانستان د ژوند داسې ځانګړې دوره ده چې د نوري نړۍ له ژوند نه بېله ده. په دې دوره کې لیک لاته وُ پیدا شوی خو په آریاناکې ریشیانو (روحاني شاعرانو) د خپلو اخلاقي شعرونو په ویلو سره د خلکو لارښوونه کوله او په شفاهي توګه د روزنې او زده کړې دوره پیل شوې وه.

دریمه دوره د هېواد تاریخي دوره ده چې په دې دوره کې لیک را پیدا شوی وُ، مدبر پاچا یما یا جمشید دهېواد په لرغونې پلازمېنه بلخ کې دیوه پاخه آریایي تمدن بنسټ ایښی وُ او بیا وروسته سپین تمان زردښت د ښې منني،ښې ویني او ښې کړنې دین رامنځ ته کړ، بیا آریانا ته د سکندر په راتلو یوناني تمدن له آریایي تمدن سره غاړه غړی شو، تر هغې وروسته افغانستان ته بودایي دین راغی، ددې او د نورو پېښو او تجربو په نتیجه کې صنایعو او هنر وده وکړه خصوصاً د بودایي دین له راتلو سره په انځور ګرۍ او مجسمه جوړولو کې دګندهارادآرټ ځانګړی مکتب رامنځ ته شو او په افغانستان کې په زرګونو هنري آثار خلق او ابداع شول.

افغانستان ته د اسلام د سپیڅلي دین په راتلو د صنایعو او هنر په نړۍ کې نوې تجربې وشوې.ښکلي او ظریف صنایع دود شول خصوصاً دخطاطۍ، تذهیب، میناتور او صحافۍ فنونو او هنرونو ښه وده وکړه او فني ښکونه اومکتبونه رامنځ ته شول.

اروابناد علامه عبدالحی حبیبی چې دهېواد نوښتګر لیکوال، سترګور موږخ او پوه او پوخ عالم وُ دخپلو ژوروعلمي او تاریخي

خپرنو په ترڅ کې د افغانستان پر صنایعو او هنر ګڼې خپرنې کړې وې چې په دې لړ کې یې له مقالو او رسالو نه نیولي تر پنډو کتابونو پورې کښلي وو. ((هنر عهد تیموریان)) داستاد داسې اثر و چې په لویه کچه او تر زرو زیات مخونه یې درلودل او هم یې وخت په وخت په دې برخه کې ګڼې مقالې او رسالې لیکلې دي.

په دې لړ کې د دوی په آثارو کې یوه دري رساله د ((یادداشتها در تاریخ صنایع افغانستان)) په نامه شته چې په ۱۳۴۳ کال د آریانا مجلې په پنځوګڼو کې پر له پسې خپره شوې ده. په دې رساله کې دافغانستان په اسلامي دوره کې دخطاطۍ، نقاشۍ، مصورۍ، تذهیب، صحافۍ، فلزکارۍ، منسوجاتو، غالۍ او بدنې، ودانیو او ترکاڼۍ د صنایعو او هنرونو په باب مطالب لیکل شوي او ژوره څېړنه پرې شوې ده.

همدا راز ددوی په آثارو کې ((په شلمه سدۍ کې د افغانستان هنر)) یوه پښتو قلمي رساله شته چې معاصره خطاطي، نقاشي او رسامي، ننداري او تیاتر، ساز، اوازاو اتڼ، ودانۍ او معمارۍ، د کالیو صنعت، مفروشات، سنګتراشي او حکاکي، مسګري او آهنګري، ترکاڼي، ګاولې او خپلۍ جوړول، سراجي، کلالي، زرګري اویه دې برخه کې دولتي تشبثات څېړي.

په دې رساله کې لوی استاد له ۱۲۸۰ تر ۱۳۵۲ کال پورې د افغانستان هنر څېړلی خو د لیکلو کال یې تر ۱۳۵۷ کال وروسته دی ځکه لومړنۍ مسوده یې د همدې کال د یوه چاپي کلیز د پاڼو پر

شا کښېنلې او هم د ۱۳۵۹ کال يادونه لري او په دې توګه دا کوچنی خو موجز اثر دده د ژوند له وروستيو آثارو څخه شميرلای شو.

په حقيقت کې دا دوارې رسالې په اسلامي دوره کې د افغانستان پر صنايعو او هنر رڼا اچوي. ددې صنايعو او هنرونو له ښو څخه مو خبروي او ددې ښکلو صنايعو صنعتکاران او هنرمندان راپېژني.

د علامه حبيبي د څېړنو مرکز چې د لوی استاد دآثارو د راټولولو او خپرولو دنده لري. له دې دوارو رسالو څخه هم د ورې وڅنډلې او چاپ ته يې چمتو کړې چې په يو وخت خپرې شي او دافغانستان د صنايعو او هنر دمينه والو تنده ماته کړي.

موږ به هڅه کوو چې د علامه حبيبي ټول ناچاپه او چاپي کتابونه او رسالې په ځانګړې بڼه او ټولې مقالې يې په ((زرمقالې/ هزار مقاله)) نومي شل ټوکيز اثر او هم يې اشعار او افکار په بېلا بېلو رسالو کې نشر کړو او هم دده دژوند او آثارو په باب ليکنې، څېړنې، مقالې او رسالې خپاره کړو.

ددې زيرې په درکولو سره خپلې خبرې بس کوواود لوی استاد د دې ظاهراً وړو خو په ارزښت کې لويوآثارو لوستلو ته مو رابولو!

په درنښت

دعلامه حبيبي د څېړنو مرکز

۱۳۸۳/۸/۱۷

ســـريـــزه

لـه لسمی سدی را پدې خوا د پنځلسمې سدۍ تر پایه د غزنویانو او غوریـانواو تـیموریانو پـه زمـانو کـې پـنځه پـیړۍ هـنر دخلکـو او مقـتدرو فیوډالی‌کورنـیو پـه غېـږ کې روزل سوئ او په پنځلسمه پیړۍ کې د هرات هنري مکتب دخپلې لوړتیا جګې څوکې ته رسېدلئ و.

خطاطي، نقاشي، میـناتور، کتابسازي، موسیقي او نور نفیس صـنایع پـه ګرده خراسـان کـې پاخـه سـوي او هـم عـام سـوي وو. پـه زرو هنرمـنان او مـاهر صنعت ګران په هرات، مشهد، بخارا، سمرقند، بلخ او نورو ښارونو کې پخپل هنري خلاقیت بوخت وو.

لـه هغـه وختـه چې د هرات د تیموریانو لویه واکمني (شاهنشاهي) دپنځلسمې سدۍ پـه لومړۍ څلورمـه کـې ورانـه سـوه. نـو د مملکـت پـراخه سیمه د بابرشاه دکورنۍ او دایران د صفویانو او د ماوراء النهر د خانـانو ترمـنځ دجـنګو او خاندانـي رقابـتو او ډغـرو مـیدان و، او

پخوانی مرکزیت یې له لاسه وتلئ و، خلك له دغو مسلطو قواوو سره مقابلې ته ولاړ وو.

نولسمه سدۍ په افغانستان کې داسی وخت دئ، چې د احمدشاه تر شاهنشهۍ وروسته د ملوکیت طوایف فساد شروع سو،اقتدار د سدوزو له کورنۍ څخه د بارکزو محمد زو ټبر ته انتقال کاوه او په ټول مملکت کې له کشمیره او جیلم له غاړو تر هراته او آمو پورې خانه جنگي نښتې وه، خلك د یوه فاسد نظام په منګولو کې ځپل کېدل او په داسې حال کې نه خلکو او نه دربار او نه د اقتدار مرکزونو دا فرصت درلود چې هنر او پوهه پکې وروزل سی.

پر افغانستان د انګریزانو لومړی تجاوز (۱۸۳۹ - ۱۸۴۲) او دوهمې لښکر کښۍ (۱۸۷۸ – ۱۸۸۰) څلویښت کاله دامملکت د ظلم او وینو په لمن کې ونغاړه او کله چې په ۱۸۸۰م امیر عبدالرحمن د کابل پاچا کړ سو، نو هنر هم پخپل ځبلي حالت کې و او د زړو هنرونو بڅرکي لږ لږ په خلکو کې ځلېدل، چې دلته په لنډه راوړل کیږي.

(۱)
خطاطي

د هرات د تیموریانو له زماني څخه چې کوم هنر په افغانستان کې پاته و، یوه هم خطاطي وه، چې په څورلسمه سدۍ کې یې په خراسان او ماوراء النهر او ایران کې ډېره ترقي کړې وه، هم په کتیبو (سبکونه Epigraphy) او هم په کتابو کې یې ډېر هنري ډولونه موندلي وو، چې له هغو څخه نستعلیق، نسخ اوثلث په کتابو اوکتیبو کې او شکست ډول په دفتري نوشتوکې شلم قرن ته رارسېدلي وو.

په افغانستان کې دنستعلیق دروش دوو ډولو ډیر رواج درلود:

۱ـ لومړی: دمیر عماد حسیني (مړ ۱۰۲۴ ق ۱۶۱۴ م) روش، چې دورونه یې ګردي او کوچني وي.

دوهم: د میر عبدالرحمن هروي روش، چې د نونسم قرن په منځ کې راووت اود خط دورونه یې عموماً بیضوي وي او دغو دوارو روشونو پخپل منځ کې ځینې فني او تخنیکي فرقونه په اصول، ترکیب، کرسی، سطح، نسبت، صعود، تشمیر، نزول، ارسال، دور کې سره درلودل. نو ځکه ځینې خطونه د ډېر قوت او شان او صفا او مزې خاوندان وو چې لیدونکي یې په لیدلو سره یو خوند او ((مزه)) موندله.

د نستعلیق دغه وروستنی استاد میرزا میر عبدالرحمن هروي، چې په هرات او کندهار او کابل کې اوسېدئ (مړ، هرات ۱۲۶۸، ۱۸۵۰م) د افغانستان د وروستني خطاطی لوی استاد و، چې په هرات کې یې ډېر شاګردان لکه ملا محمد حسین، میرزا نجف، بهرام خوانساری او میرزا جان مستوفی وروزل او تر اوسه هم ځینې خطاطان دده تقلید کوي.

بل لوی خطاط چې په نستعلیق کې یې دمیرعماد او میرعلي روش ژوندی کړئ، دقندهار د پښین له سیدانو څخه سیدعطامحمد حسیني دسید تاج محمد زوی دسید زمان لمسی دئ، چې امیر عبدالرحمن خان د خپل دربار خوشنویس په ۱۳۱۰ ق ۱۸۹۲ م مقرر کئ او په خفي نستعلیق یې د تذکره الاولیاء دوه ټوکه ولیکل (د کابل د آرشیف کتابخانه) او په ۱۳۰۱ش ۱۹۲۲م په کابل کې وفات سو.

ددې عصر نور د خط مشهور استادان دادي:

۱. سردار غلام محمد طرزي د سردار رحمدل قندهاري زوی د شکسته خط لوی استاد او نقاش او شاعر (مړ په دمشق کې ۱۳۱۸ ق ۱۹۰۰م).

۲. قاضي طلامحمد د قاضي محمدحسن پښښوري زوی (حدود ۱۸۹۰م).
۳. محمدعمر بر دراني (مړ هرات ۱۹۱۲م).
۴. میرزا غلام قادر کاکړ د سراج الاخبار کاتب (حدود ۱۹۱۰م).
۵. سید میر مشواني شاعر، خطاط، نقاش (مړ هرات: ۱۹۱۴م).
۶. میرزا محمد جعفر قندهاری (مړ کابل ۱۳۰۶ش ۱۹۲۷م).
۷. میرزا محمد یعقوب مخلص کابلي (مړ کابل ۱۳۰۱ش ۱۹۲۲م).
۸. حسن حلمي ترابزوني (په ۱۳۲۶ ق ۱۹۰۸م په کابل کې د خطاطۍ او نقاشۍ او حکاکۍ دمکتب معلم و، (مړ کابل: ۱۳۰۲ ش ۱۹۲۳م).
۹. شیخ محمد رضا خراساني د ډول ډول خطو لیکوال او غټ هنرمن (وروسته به هم یاد سي)
۱۰. تاجور سلطان بي بي جان خانم د عبدالقدوس خان اعتماد الدوله ماینه (مړه کابل ۱۳۱۸ ش ۱۹۳۹م).
۱۱. سید محمد عمر پیله کش د میر عبدالرحمن هروي لمسی (مړ هرات ۱۹۲۸ م).
۱۲. ملا فیض محمدهزاره (مؤرخ اونستعلیق نویس.(مړ کابل ۱۹۳۰م).
۱۳. صوفی عبدالحمید د نصرالله بارکزي قندهاري زوی (لوی خطاط او د صنایعو استاد، مړ کابل ۱۳۴۱ ش ۱۹۶۳ م).
۱۴. مولانا محمد اسحق زرین قلم (مړ کابل ۱۳۱۵ش ۱۹۳۶م).
۱۵. خلیفه محمدحسین سلجوقي نستعلیق نویس(مړ هرات ۱۳۳۸ ش ۱۹۵۹م).

۱۶. میر آقا حسیني هروی دمیرکاظم زوی دهرات نستعلیق نویس (مړ هرات۱۳۳۲ ش ۱۹۵۳م).
۱۷. سید محمد ایشان حسیني د سیدمحمد اسماعیل زوی د ډول ډول خطو استاد (ژوندی).
۱۸. دده ورور سید محمد داوُد حسیني د ډول ډول خطو استاد (مړ کابل ۱۳۵۷ ش ۱۹۵۷م).
۱۹. عزیز الدین وکیلي پوپلزی د حاجی نظام الدین زوی (ژوندی هفت قلمي خطاط او نقاش او ماهر هنرمن او مورخ).
۲۰. محمد علي عطار هروي (ژوندی ماهر خطاط).
۲۱. فیض محمد زکریا (ژوندی، نستعلیق نویس).
۲۲. محمد ابراهیم خلیل د فضل احمد زوی (ژوندی شکسته نویس).
۲۳. حسین وفا سلجوقی (ژوندی، خطاط).

مآخذ:

- فکری سلجوقی: خوشنویسان و هنرمندان ۱۰۸ د کابل طبع ۱۳۴۹ ش.
- پاینده محمد زهیر: د افغانستان دمعارفو تاریخ ص ۷۹ کابل ۱۳۳۹ ش.
- د وزارت معارف نظامنامه ۴ کابل ۱۳۰۰ ش.
- عزیز الدین وکیلي. هنر خط در افغانستان. کابل ۱۳۴۲ ش.
- مجنون رفیقی هروی: رساله‌ء خط. کابل ۱۳۵۵ ش.
- یوه ډله بین المللی پوهان: د کتابو هنر په منځنۍ آسیا کې د یونسکو له خوا خپور سوئ کتاب ۱۹۷۹ م لندن.

(۲)
نقاشي او رسامي

په شلم قرن کې د هرات د هنري مکتب د ډېرې سپکې اغېزې په افغانستان کې پاته وې، ځينو هنرمندانو په شخصي ذوق نقاشي، رسامي کوله. په غزني، کابل او هرات کې ځينې هنرمند دکانداران وو، چې قلمدانونه، د لاس لکړې، رنګينې تختې او صندوقچې به يې په ګلانو او ډول ډول رنګونو سره ښکلې جوړولې، خو رنګونه به کله ښخواني اصيل معدني او کله به جوهري مصنوعي وو.

د کتابو د وقايو او پاڼو اوځينو خطي قطعاتو په تزئين کې به هم کله کله د هرات، بخارا، ياکشمير د وروستني منياتور په تقليد ځينې پاڼې رنګين کېدلې. خو هغه قديم اصالت او ښکلا يې بايللي وو.

د نقاشۍ په څانگو کې رنگ آميزي، تذهيب، منياتور، گلکاري، پر فلزاتو يا ډبرو نقاشي، دخونو د ديوالو انځور کول، دکوټو د چت او دروازو نقاشي او په فلزي يا د لرگي په تختو ښکلول او مسطح کول رواج وو.

له وروستيو نقاشانو څخه يو ميرزا رضا هروي و، چې د امير شهنواز خان په امر يې د امير دوست محمد خان او سلطان احمد خان دجنگ صحنه کښلې ده (د هرات موزيم) بل دده شاگرد ميرزا باقر کابلي په هرات کې اوسېدئ، چې زوی يې استاد عبدل هم تکړه رسام و، محمد عظيم ابکم هم د ميرزا رضا څخه نقاشي اورسامي زده کړې وه، چې ځينې رسمونه يې په سراج الاخبار کې چاپ سوي دي (مړ کابل د ۱۳۰۰ ق حدود ۱۸۸۲ م).

د ميرزا باقر نور شاگردان دادي: حاجی فخرالدين هروي (مړ هرات ۱۳۱۸ ش ۱۹۳۹ م).

ميرزا فقير د رضا ورور (مړ هرات ۱۳۰۴ ش ۱۹۲۵ م) ميرزا سکندر د رضا بل ورور (مړ هرات ۱۳۱۵ ش ۱۹۳۶ م).

تر استقلال بيا موندلو را وروسته چې په ۱۲۹۸ ش ۱۹۱۹ م د افغانستان مستقل دولت دامان الله خان او نورو پوهو آزاديخواهانو په لاربنوونه تاسيس سو، په نوو اصلاحاتو کې د پوهنې او هنر روزنې ته هم يوه هڅه وسوه. په ۱۳۰۰ ش ۱۹۲۱ م د وزارت معارف لپاره يوه نظامنامه خپره سوه، چې ددغه وزارت د تدريساتو په څانگه کې يو د نفيسو صنايعو دمکتب مديريت هم ومنل سو (ص۴) او دغه مديريت ته د صنايعو د روزنې وظايف وسپارل سوه، د ابتدايي او

رشدي مکتبو او دارالمعلمين په پروګرام کې تر لسم صنف پورې رسامي او لاسي چارې (صنايع يدي) داخل سوه او د رسامۍ دبشپړو زده کړو لپاره غلام محمد خان ميمنه ګي چې په رسامي کې يې مهارت درلود، جرمني ته واستول سو، چې هلته په نوي ډول خپل فن تکميل کې.

په ۱۳۰۲ش ۱۹۲۳ م چې دغه پروفيسر کابل ته راغئ، نو دده په لارښوونه چې په برلين کې يې رسامي او رنګه ليتوګرافي ډېره زر او په لوړه درجه زده کړې وه، د کابل په لندنۍ کوټۍ کې ((مکتب صنايع نفيسه)) جوړ سو، چې د رسامۍ، تزئين، رنګمالۍ، معمارۍ، نجارۍ، حکاکۍ څانګې يې درلودې او په ۱۳۰۵ ش ۱۹۲۶ م له المانه څخه يوه رنګه مطبعه هم پر زياته سوه، چې په همدغه کال دغه دستګاه وسوځله سوه.

د افغانستان تر اغتشاش وروسته په ۱۳۱۱ ش ۱۹۳۱ م بيرته دامکتب ژوندی سو، چې دخياطۍ، بسته کارۍ، زرګرۍ، مهندسۍ، غالۍ اوبلو، ليتوګرافۍ، قالب سازۍ، نقاشۍ څانګې پکښې زياتې سوې او څلور صنفه يې لرل. دغه مکتب په ۱۳۲۵ ش ۱۹۴۶ م تعطيل سو، چې وروسته يې په ۱۳۲۷ ش ۱۹۴۸ م ځای د تخنيك مکتب ونيو.

پروفيسر غلام محمد خان په رسامۍ او نقاشۍ کې ډېر شاګردان وروزل، څو چې په کابل کې د ۱۳۱۴ ش په قوس کې (= دسمبر ۱۹۳۵م) وفات سو.

د شلم قرن په هنرمندانو کې شيخ محمد رضا خراساني (خطاط، نقاش، عالم) د خزاين السکوك او رياض الالواح مولف لوی هنرمن و (مړ کابل ۱۳۲۰ ش ۱۹۴۱م) چې په لومړي کتاب کې يې په ۱۹۰۷م

د افغانستان اسلامي مسکوکات ولوستل او کتې متې یې په دې کتاب کې رسم کړل. په ریاض الالواح کې یې په ۱۹۰۸ د غزنې د قبرو او بناوو نوشتې کتې متې رانقل کړې (د کابل عکسي چاپ ۱۹۶۷ م).

ددې عصر بل هنرمن پروفیسر عبدالغفور برېشنا دئ چې په ۱۳۰۵ ش ۱۹۲۶ م د رسامۍ او نقاشۍ د زده کړې لپاره برلن ته لېږل سوئ و، په ۱۳۰۸ ش ۱۹۲۹ م وطن ته راغئ، ده په مکتب صنایع نفیسه او دولتي مطبعه کې ډېر شاګردان وروزل، چې غوث الدین رسام او غلام علي امید، سید جلال او نور ډېر هنرمندان له دغې ډلې څخه دي او د دوی په قلم ځینې رنګه یا تور مهم تابلوګان پاته دي. استاد برېښنا په ۲۶ جدی ۱۳۵۲ ش ۱۹۷۳م په کابل کې ۶۶ کلن وفات سو.

په ۱۳۵۰ ش کال د اطلاعاتو او کلتور د وزارت په چوکاټ کې یو د هنر ریاست جوړ سو، چې د مستظرفه صنایعو موسسه یې یوه برخه ده او اوس د غلام محمد میمنه ګي په نامه یادیږي.دغه ریاست دنندارو هنري کارونه هم پر مخ بیایي.

مآخذ:

- فکري. خوش نویسان ۱۰۸.
- زهیر: دمعارفو تاریخ ۷۹.
- وکیلي. هنر خط در افغانستان.
- دوزارت معارف نظامنامه ۴

(۳)

ننداري، پیښې (تیاتر)

له پخوا زمانو څخه په خراسان کې دتمثیل غونډې راز - راز پېښې او لوبې وې، چې په شاهي دربارو او د خلکو په بنډارو او بزمو کې د ساتېرۍ او تفریح او عبرت یا خندا لپاره ښیلې کېدې. په ښارو کې ټاکلې ډلې خلك او اداکاران (پېښندویان) ددغه کار د پاره وو او دوی به په اخترو او ښادیو او مېلمستیا وواو مېلو کې په ډول ډول دتمثیل صحنې جوړولې. په ځینو ځایو کې د محرمې ددهې په ورځو کې د امامانو د شهادت او ناورین قصې هم په تمثیلي حرکاتو سره ښکاره کول کېدې، چې دتریجیډي تمثیل یوه نمونه وه.

کله کله به په بازارو او کڅو ټولنو کې د قصه کوونکو او مداحانو ډلې ولاړې وې، ځینې دیني یاحماسي قصې لکه امیر حمزه، ابو

مسلم خراساني، د پیغمبر(ص) د اصحابو او یارانو (رض) داستانونه به یې په بدني حرکاتو یاد لکړې او تبرزین په ښورولو تمثیل کول او په ترنم به یې قصې بیانولې.

په کابل کې به دربار هم یو ((مجلس آرا)) درلود. دې سړي به ځینې د عیارانو او پخوانو پهلوانانو داستانونه، یوازې یا په ډله ییزه توګه تمثیل کول او کله به یې د شاهنامې داستانونه په حماسي لهجه او حرکاتو سره ښیل. دخلکو په بندارو او مېلو کې ځینې ممثلان (پېښندویان) هم وو، چې د هغه ښار یا کلي په ژبه یې ځینې حماسي یاد ټوکو او خندا یا عشقي داستانونه، پخپله اداکارۍ خلکو ته ورښیل، چې د ۱۹۱۰ م په شاوخوا کې د کابل فقیراحمد مجلس آرا د ملامحمد حسن زوی (مړ، کابل ۱۹۰۶م) د امیر په دربار کې مجلس آرا یې کوله،خپل داستانونه به یې د پند او عبرت په اشعارو تمامول او امیر ته یې نصیحت کاوه او کله به یې د کاکه ګانو (عیارانو) قصې یا خندوونکې پېښې عملاً تمثیل کولې.[۱]

د کابل په زاړه ښار کې یوه محله وه، چې ((کوچهء سادوها)) یې بلله او دلته به دغسې قصه ګویان اوسېدل چې خلکو ((جنګ نامه خوانان)) هم بلل. له دغې ډلې څخه په شلم قرن کې ملا علي جان په ((ملای سپید)) مشهور و، چې پخپلو خبرو به یې خلك ژړول یا به یې خندول (مړ، کابل ۱۳۱۳ش ۱۹۳۴م) دده زوی ملا سخي دا د اولمسی یې اسدالله تر اوسه دغه پیشه ساتي. کاکه ګل بچه آدم،دینو داریاز، محی الدین سراج، سردار غیاث هم د کابل ممثلان وو.

د شلمې سدۍ په لومړۍ نیمایی کې د قندهار دوې دا کارانو ډلې مشهورې وې، چې ناټکیان یې بلل، د یوې ډلې مشر فراموز ناټکي او د بلې دا حاجي کریم ناټکي و، دوی به د خپلو ډلو سره د ناټك متحرکې صحنې هم په بازارو کې د شپې را ایستې. ددغو ډلو نومورې اعضا سنګر او موسی وو.

د کابل د ښار د ګذر ګدري یوه ډله ممثلان د ((ساییین)) په نامه مشهور وو، چې له دغې ډلې څخه تر ۱۹۰۰م راوروسته ((ساییین قناد)) او دده شاګردانو به دکابل دښادیو په بنډارو کې ځینې دعبرت یاخندا ،یا تاریخي او پهلواني واقعې تمثیل کولې لکه: د دیو او پرې، د انګریزانو سره جنګ، د افغانستان د قومي ډلو اتحاد، دعزیز او ممید داستانونه.[۲]

* * *

تر ۱۹۲۰م راوروسته چې په وزارت معارف کې د ((نمایشات عرفاني)) اداره د مولوي محمدحسین اورمړ جالند هري په ریاست جوړه سوه، نو به یې په ځینو مجلسو او جشنو کې د تمثیل صحنې جوړولې، چې لومړۍ پلا د ((سردار جزیرهٔ جاوا)) په نامه یوه ډرامه دجلال آباد د کوکب په باغ او د لغمان په قلعه السراج کې په ۱۳۰۱ ش ۱۹۲۲ م وښیله سوه او بیاد اسد په دوهمه ۱۳۰۲ ش ۱۹۲۳ م د استقلال په جشن کې دتیاتر صحنه راووته، چې پښبندویان (ادا کاران) یې د معارفو شاګردان یا ماموران وو لکه: سرور ګویا اعتمادي، عبدالعزیز ناصري، حافظ نور محمد، علي محمد، سرور

صبا، عبدالاحمد عطایی، میرزا عبدالله طویل، حسن جان ضیایي، محمد اکرم، میر کاظم هاشمي، مولوي غلام محمد معلم، فرخ افندي (مړ کابل ۱۳۵۶ ش ۱۹۷۷م) صاحبداد عکاس، عبدالجبار رسام، محمد حسین ضیایي، محمد سعید بدخشي، محمد آصف مایل، قاري دوست محمد، سید عبدالله، محمد کبیر ضیایي.

د ډرامو لیکونکي یا ترجمه کوونکي: فیض محمد زکریا، صلاح الدین سلجوقي، حسن سلیمي، بدري بیګ، علي افندي، ضیا همایون (هندي) حافظ نور محمد وو.

دوې نوې ډرامې لکه مادر وطن (د کاظم هاشمي ښېښې) مسابقهء خواب و بیداري (د معارفو د شاګردانو ښېښې) ۱۹۲۳م د پغمان د تمثیل په صحنه کې وښیلې سوې او بیا په ۱۹۲۴ م د پغمان په جشن کې د مجمع ملل او د مشرق د آزادۍ خواهانو یوه ډرامه او بله ((صحبت های اخلاقی)) پر صحنه ښکاره سوې.

د ۱۳۰۴ ش ۱۹۲۵ م په جشن کې د ((بچهء بی پدر)) او ((تربیهء پدر)) او ((محاکمهء حکمرانان)) او ((فتح تهل)) او ((فتح اندلس)) (دعبدالحق حامد ترك لیك او د سلطان احمد شیرزوی ترجمه) ډرامې وښیلې سوې، څو چې په ۱۳۰۶ ش ۱۹۲۷ م د اوسنۍ آریانا په لیسه کې د ((جهل را همینجا کشتند)) اود ((رفع حجاب)) او ((وصلت اجباري)) ډرامې هم تمثیل سوې. چې په اکثرو دغو صحنو کې دموسیقي ډایرکټوران استاد قاسم یا استاد غلام حسین ناټکي وو. (۳)

په ۱۹۲۳ م د پغمان د ودانیو نظامنامه خپره سوه اود هغه ځای په عمومی باغ کې یوه ودانې د سینما تیاتر لپاره او د اولمپیك سر خلاصی جمنازیوم هم جوړ سو، چې دجشن د شپو لوړې یادې سوې ډرامې هلته ښکاره کېدې.

د افغانستان تر ارتجاعي اغتشاش وروسته دغه اقدامات د تمثيل د هنر لپاره سوي دي:

په ۱۳۳۴ ش ۱۹۵۵ م دسینما تیاتر او فلم لایحه خپره سوه.

په ۱۳۴۴ ش ۱۹۶۵ م د تیاتر د صحنې اساسنامه راووتله

په ۱۳۵۲ ش ۱۹۷۳م د ((افغان ننداري)) په نامه یوه تمثیلي او سینمایي موسسه، د یوې لویې نمایشي ودانۍ سره، دکابل د چمن په سیمه کې جوړه سوه، چې افغاني اداکاران ځینې داستانونه پکې تمثیلوي اود اولیت په لحاظ دغه ډرامې مشهورې دي:

((مکن همشیره گریان)) دمحمد حیدر نیسان منظومه ډرامه ۱۳۱۵ ش ۱۹۳۶ م.

((متخصص صالون)) د رشید لطیفي لیك ۱۳۱۸ش ۱۹۳۹ م.

((مردان پارو پامیزاد)) د احمد علي کهزاد لیك ۱۳۱۸ ش ۱۹۳۹ م.

((عسکر جوان)) د محمد عثمان صدقي لیك ۱۳۱۸ ش ۱۹۳۹م.

((فرزندان آریانا او شاگرد کبابی)) دوې ډرامې د عبدالرحمن پژواك لیك ۱۳۱۹ ش ۱۹۴۰م.

((عاطفه او پولیس ۱۰۲)) دوې ډرامې د صدقي لیك ۱۳۲۲ ش ۱۹۴۳م.

((میراث او دو صنعت کار)) ډرامې د لطیفي لیك ۱۳۲۳ ش ۱۹۴۴م.

((داماد)) دناصر غرغښت لیك ۱۳۲۳ ش ۱۹۴۴م.

((کار بر اصل)) د عبدالروف بېنوا ليك ۱۳۲۳ ش ۱۹۴۴م.

((لالا ملنگک)) دعبدالغفور برېښنا ليك ۱۳۲۳ش ۱۹۴۴م.

ددې دورې مشهور پېښندويان (ممثلان) دا دي: عبدالرشيد جليا، عبدالحميد جليا، عبدالقيوم بې سد، عبداللطيف نشاط، محمد اکبر نادم، عبدالرحمن بينا، نيك محمد قايل، احمد ضيا، محمد اکرم نقاش، شکيب، مونس، محمد جان، محمد نعيم فرحان، عبدالقادر فرخ، حبيبه عسکر، خورشيد دجلاد لور، مزيده سرور دمحمد قاسم لور.

اوس د اطلاعاتو او کلتور په وزارت کې يو خاص د کلتور رياست هم سته، چې علاوه پرنورو هنري کارو د تمثيل هنر هم روزي او هر وخت په کابل او نورو ولاياتو کې په پښتو او دري ځينې ډرامې په صحنه کې خلکو ته ښيي.

مآخذ:

(۱) برېښنا: قصه ها و افسانه ها ۷۷ کابل ۱۳۵۲ ش.
يا ورسکی: سفارت روسيهء تزاري بدربار امير شير علي خان ۵۳ کابل ۱۳۴۷ ش.
غلام حضرت کوشان: آريانا مجله شماره ۳۱۸ قوس ۱۳۵۵ ش کابل. هنر تمثيل در افغانستان ۸ د کابل چاپ ۱۳۵۸ ش. ابراهيم خليل: مزارات شهر کابل ۱۹۷ دکابل چاپ ۱۳۳۹ش. امان افغان، کابل ۱۲ اسد ۱۳۰۲ ش.

(۲) کوشان: هنر تمثيل تر ۱۳ مخ وروسته

(۳) هنر تمثيل ۶۰

(۴)

ساز و آواز، اتڼ

د موسیقی او ترنم په هنرکې هم افغانستان، د فرهنګونود سره ګډېدلوسیمه وه او په شلمه سدۍ کې موږ دلته د ساز و آواز او ټنګ ټکور، درې مهم عناصرټاکلای سوای:

لومړی: دخراسانی ساز و آواز راپاته سوي عناصر.

دوهــم: د هندي موسیقي سره مشترك عناصر.

دریــم: خپل مقامي د پښتو او دري او نورو لهجو عوامي بدلې او سازونه.

۱. د خراســان د موســیقي قدیـم مقامـات چـې د غــزنویانو او غوریانو او تیموریانو د عصر خلکو روزلي وو اود بیهقي په قول به ((مطرب اوقوال)) [۱] هغه په ساز و آواز کې سره را اوډل، تر اوسه لا هم لږ و ډېر په خلکو کې پاته دي. دغه مقامونه (راګونه) دوولس وو:

رهاوي، حسيني، راست، حجاز، بزرگ، کوچك، عراق، اصفهان،نوا ، عشاق، زنګوله، بوسليك.

دغه هر مقام دوې شعبې (= راګني) درلودې، چې يوه به ځيره (پست) او بله ډېره (بلند) وه او ګرده شعبې چې د دغو دوولسو مقاماتو څخه جوړېدې (۲۴) دي او هره شعبه بيا نغمې لري او که د يوې شعبې ځير او د بلې شعبې ډېر سره ګډ سي، له هغه څخه ((آوازه)) جوړېږي. او دغه (۱۲) مقامونه او (۲۴) شعبې او (۶) آوازې خورا ډېرې ځانګې هم لري، چې دموسيقۍ په کتابو کې شرح سوي دي.

۲. د اسلامي دورې دخراسان او بيا د افغانستان سيمې شرقاً له هنده سره نښتې وې او له دې پلوه يې ډېرې مدني او کلتوري اغېزې منلې دي.

دهند آريايي خلکو خو د خپل زاړه آريايي تمدن په پوهنه کې د يوناني موسيقي کلمې پر ځای د سنګيت Sangita کلمه درلوده، چې د راګ RAGA او تال TALA او نريتيه Nritya يعنی مقام او اصول او رقص مجموعه وه او مهاديو (لوی معبود) يې د هغه واضع ګاڼه. ځکه چې دده نوم سميشور Somesvara (= شيوا) هم و، نو ګرده راګونه او راګني Ragini چې دده په هنري مکتب کې پالل سوي و هغه يې سميشورمت S. Mata بلل او تر ده وروسته نور درې مکتبه هم را پيدا سوه، چې ګرده سنګيت څلور مکتبه لري.

په هندي ژبو کې آهنګ او نغمې ته سُر SUR وايي، چې ګرده اووه سُره دي:

(۱) کهرج (سُر)	SUR, KHADJA	لکه د طاوس رږغ.
(۲) رکهب	RIKHBHA	لکه دپپیها رږغ (يوهندي مرغه)
(۳) ګندهار	GANDHARA	لکه د پسه رږغ
(۴) مدهم	MADHYAMA	لکه د کلنګ رږغ (يو مرغه)
(۵) پنچم	PANCHAMA	لکه دکُوېل رږغ (يوهندي مرغه)
(۶) دهيوت	DHAIVATA	لکه د آس ششنی.
(۷) نکهاد	NISHADA	لکه د فيل رږغ

له دغو اوونومو څخه يې لومړی توری را اخيستی دی:

((سو - ري - ګه - مه - پـه - دهـ - نـي)) = سرګم.او دغـه نوسپتك Saptaka يعنـي اووه اصلـه بولـي، چـې پـه ترتيب له اوله نرۍ آواز (ځير) شروع کېږي او بيا په تدريج تر اوومه پورې جګېږي، چې درې ځير - منځنی - بم رږغونه يې ګرام Grama (اصل) دی.

هندي سنګيت د بهر تـه BHARATA پـه قـول - چـې پـه لومـړۍ مـيلادي سدۍ کـې اوسېدئ او دده مکتـب بهـرته مـت بولـي - شپږ راګه RAGA (مقام) دئ، چې هر راګ پنځه راګني RAGINI (يعنـي مايـنې) او اتـه پُتره PUTRA يعنـی زامـن او هـر زوی يـوه بهارجـا BHARYA (ماينه) لري، او ګرده (۹۰) کېږي. شپږ راګه دادي: (۲)

۱ بهيرون	Bhairon	۱ راګ	+	۵ راګني	+	۸ پتر	+ ۱ بهارجا	= ۱۵
۲. مالکوس	Malakausa	//		//		//	//	//
۳ هندول	Hindola	//		//		//	//	//
۴. سري راګ	Sri Raga	//		//		//	//	//
۵ ميګهـ راګ	Megh Raga	//		//		//	//	//
۶ ديپك راګ	Dipaka Raga	//		//		//	//	//

ټوله = ۹۰

په لوړ ډول دمملکت په غربی برخو کې خراسانۍ سندرې او په شرقی پلو کې د پښتو سندرې له هندي راګونوسره ګډې ویلې کېدې. څو چې په شلمه پیړۍ کې په هند کې د اروپايي مدنیت او صنعت له خپرېدلو سره دګرامافون او فلم صنعتونه رواج سوه او د هندي موسیقي سازونه (تهنګ تهکور) او رغونه (راګونه) یې له لمر خاته څخه په ګرده افغانستان کې خپاره کړل اوپه افغاني دربارونو کې هم دهندي موسیقي راګونو په فارسي یا پښتو ژبورواج وموند. مثلاً په ۱۸۸۱ م کال چې امیر عبدالرحمن د کابل د علم ګنج په باغ کې دخپلو زامنو د سنتۍ ښادي جوړه کړې وه . [۳] مولوی احمد جان ((تاجر)) قندهاری ددې جشن په توصیفي قصیده کې دواړه ډلې سازندګان یادوي:

یکطرف لولیان هندنژاد
جان فزا، ازترانهء شیرین...
یکطرف نغمه های ایرانی
داده دل راتسلی و تسکین..

د کابل د خرابات او د قندهار په توپخانه او مسلیانو کې ځینې خاصې کورنۍ وې، چې د هندي موسیقي ویونکي او خپروونکي وو. لکه په کابل کې داستاد قاسم کورنۍ دهندي ساز استادان او استاد کام الدین او قربانعلي دخراساني موسیقي استادان. او په قندهار کې دحکیم کاکو کورنۍ او په پېښور کې دعبدالقدیر خان ربابی‌کورنۍ چې استاد پذیرخان دده زوی مشهور سرینده نواز و، استاد بهرام خان په طبله وهلوکې استاد. اکرم خان او سبز علي خان مشهور سندر غاړي وو. د هرات حیدرو شش تار په تکړه ګوتو واهه.

پښتو سندرې:

اساساً خو په پښتو ژبه کې درې هنري مظاهر: شعر او موسيقي او رقص (اتڼ) ډېر سره تړلي راغلي دي. د پښتو د عوامي منظوماتو جوړښت (سيستم) خو له قديمه سيلابو ټونيك ؤ يعنی شاعرانو به دخپل نظم د ټوټو سيلاب او هجا Syllable + آهنگ يعنی تون Tone په لحاظ يو عروضی سيستم درلود، چې دمنظوماتو موزونيت Rhythm او تقارن Symmetry به يې دمحتوا او ترنم په ساتنه كې خوندي كول. يعنی شاعر آزادو، چې دخپل نظم ټوټې دهجاوو د شمېر په لحاظ داسی سره و اوډي، چې وزن او هم آهنگ Tonic ولری او په اتڼ (رقص) كې لاهم د انساني بدن له ښكليو حركاتو سره برابرې وي.

په پښتو منظوماتو كې د ظاهري جوړښت له پلوه تر اوسه له ثلورو هجاوو څخه بيا تر شل سيلابي ټوټو (مسريو) پورې اوولس (۱۷) بحرونه ضبط سوي دي، چې له دغو څخه تقريباً سل وزنه د آهنگ او ترنم په لحاظ را ايستل كېږی، [۴] او بنايي چې په سوو نور وزنونه په پښتو سيلابو تونيك سيستم كې وي، چې تر اوسه په بشپړه توگه لا نه وي سره راټول سوي.

په پښتو عامی سندرو كې چې تراوسه ببخی لږ تر ليك و چاپ لاندې راغلې دي: بدله، كسرواله سپره بدله، لوبه (بگټيې)، چاربيته، نيمكۍ (سروكی) رباعي، ناره، لنډۍ (ټپه) ترانه، غاړه، ږغ گرده شمېرلې هجاوې او آهنگونه لري، چې د موسيقۍ له ټاكلو ږغونو او كله د اتڼ له خاصو حركتونو سره سم وي.

د اتڼ اقسام ګرده دموسیقي له لارو سره اړخ لګوي، او موزونې د ((اتڼ نارې)) لري. نو یوه ټوټه چې هم وزن لري او هم آهنګ، ((څابښني)) یا ((لاره)) یا ((ږغ)) یا ((شان)) بولي.

کله کله ((سپرې بدلې)) هم په خاصو خپلو آهنګونو په دسته جمعي ډول ویلې کېږي او د هرې بدلې مسرۍ (ټوټه) یو سړی په خواږه ږغ وايي، چې یوه مسرۍ خلاسه سي، نو یې کسر ګرده په ګډه تکرار وي.

د ښځو ایشله یوه ښځه کله د آهنګي نارو سره کوي او کله د نرو د اتڼ نارې یو سړی په لوړ خواږه ږغ وايي.د نقلو او قصو، عشقي یاحماسي نارې هم وزن او آهنګ لري، چې قصه کوونکي یې د قصې د نثري برخې په منځ کې پر خپلو ځایو باندې په موزونو آهنګي غاړو لولي.

اتڼونه:

اتڼ هغه فردي یا دسته جمعي د بدن مرتب او ښکلي حرکات دي، چې په عربي رقص او په انګریزی ډانس Dance ورته وايي. ځینې پښتانه دنرو اتڼ (ګډا) او د ښځو دا (نڅا) بولي، چې په کندهار کې د ښځو اتڼ ته ((ایشله Ishala)) وايي.د پښتونخوا په ځینې سیمو او د ږوب په ناوه کې کله کله د نرو او ښځو اتڼ په ګډه کېږي، چې په کاکړو کې یې ((کمره امۍ)) یا ګډه امۍ یا برګه امۍ او نور پښتانه یې ((برګ اتڼ)) بولي.

د اتڼ راز راز حرکتونه، سوکه سوکه - یاژر - ژر اوښتونه،د لاسو، سر،اوږو، ملا او پښو ښوروني ټول د اتڼ ډولونه سره بېلوي، لکه:

شالکی: د پښتین اوړوب په ناوه کې، ورو ورو دوه قدمه پر مخ او دوه پر شا ، چې کله غلئ اتڼ هم بلل کېږي.

د یوې اوږې اتـڼ = یـو اړخـه اتـڼ: پـه شـالکی شـروع کېـږی، بـیا ورو‌ورو چټك سی.

د غـبرګو اوږو اتـڼ = دوه اړخـه اتـڼ: د یوې اوږې اتڼ په پای کې، دغـه ډېـرې تـودې او خـورا چټکې ښوربدنې دي او ډم هم خپل ډول په خورا درزا ژر ژر ورسره ډمبوي.

شاپاتري: د ږوب د خلکو اتـڼ دئ، چې بې ډولـه او سورنا ، تشې غاړې پکې ویلې کېږي.

شین اتـڼ: د کـاکړو پـه سیمو کـې بـې ډو له او سـورنا خـورا چټك اتڼ، چې ورو ورو له شالکي څخه شروع سي، بیادخورا مستۍ عروج او د غبرګو اوږو اتڼ ته ورسېږي.

بـرګ اتـڼ = ګـډه امـۍ = کمـره امـۍ: د ښځـو او نـرو ګډ اتڼ دئ، چې لکـه شـین اتـڼ سـوکه شـروع سـي، بـیا نـود مسـتۍ او غـورځـنګ لوړې څوکې ته ورسېږي.

طالبّي اتـڼ: بـې ډولـه او سـورنا تـش پـه غـړږي او غـومـبر سـره د طالبانو پـه بنډار کې اچول کېږي، چې یو بیرغ یې هم په منځ کې وي. درې قدمه پر شا او مخ ځي، ورو - ورو تودېږي.

درې پلـۍ: د کـندهار او پښتین ترمـنځ رواج لـري درې درې پلـه لـه ډاله او نارو سره کېږي.

لـه پښتینه تـر هرنایي د پښـتونخوا پـه جنوبـي سـیمو کـې څو ډولـه اتڼونه ستـه چې لبه LBA یا لوبه یې بولی لکه:

خوره لبه: د هرنايي د تريناتو دوه قدمه ورو بې ډوله او سورنا اتڼ.
هوم لبه: دوه قدمه سوکه اتڼ د بدلو سره.
اړو يا لبه: د هرنايي د تريناتو اتڼ د نارو سره.
خورکۍ لبه: د هرنايي د ښځو لږ چټك اتڼ د بدلو سره.
دومړي لبه: د کاکړو د سنزر خيلو اتڼ، د ډول او سريندې يا چغکې سره.

ايشله: په کندهارکې د ښځو خاص اتڼ دئ، چې يوه يوه ښځه له جمعيته راوزي او په منځ کې رقص کوي، کله کله لنډۍ او کله د اتڼ غاړې او کله فکاهي خبرې ورسره وايي او که دغه اتڼ په ګډه ښځې وکي نو يې په جنوبي پښتونخوا کې شله Shila بولي.

ګلوبيا: دجنوبي پښتونخواد ښځو اتڼ د دريې او کسرونو او ټوکو سره.

دمنګي اتڼ: کله چې کليوالې نجلۍ منګی ګودر ته وړي، نوبه ګډه ورو ورو اتڼ کوي او منګي ته راز راز حرکتونه ورکوي، عاشقانه لنډۍ وايي، او مستې نارې کوي.

د اتڼ د سرود آلات ډول، سورنا، سرينده، دريه، شپېلۍ، چغکه دي او کله کله د لاسو پړك يا د ټوپك ډز يا چك چکې هم ښه برخه پکې لري.ډول وهونکی ډم يا ډولچي د سورنا وهونکی سورنا چي بولي، چې ډم د ډول په رڼغ ګرده اتڼ اداره کوي. هغه څوك چې اتڼ کوي، اتڼ چي، اتڼ باس، ناڅکر، رخخي بلل کېږي، چې د ځوانانو ځنې غوړې او خپرې وي. کميس او پرتوګ اغوندي، ملا په رنګه دسمال تړي، په لاسو کې يې رنګه دسملونه وي، ښځې چې ايشله

کوي، سپك پړونۍ او فاخر کالي اغوندي او کله پايزيب هم په پښو کوي او هر اتڼ يو((مير)) هم لري، چې اتڼ چيانو ته بولۍ ورکوي.[۵]

د اتڼ سندرې عموماً عشقي، حماسي، فکاهي او کله تاريخي يا طنزي وي چې د پښتو د شفاهي ادب يوه ارزښتمنه پانګه ده.

* * *

په دې اوسني وختو کې د سندر غاړو دوې ډلې په افغانستان کې سته او کله چې راډيو په ۱۳۱۹ش ۱۹۴۰ م او بيا افغان ننداري په ۱۳۵۲ ش ۱۹۷۳ م او بيا تلويزيون په ۱۳۵۷ ش ۱۹۷۸ م شروع سول، نو دغو دوو ډلو ښه وده کړې ده، چې لړ و ډېر يې موسيقي ته له هندي ډوله څخه مقامي رنګ ورکړۍ دئ:

لومړۍ: پيشه کار سندر غاړي چې هندي راګونه يامقامي سندرې په دري ژبه يا پښتو لولي، او مشهور يې استاد قاسم (۱۸۸۴، ۱۹۵۶م) استاد غلام حسين د عطا حسين زوی (۱۸۸۶، ۱۹۶۸م) نبي ګل (مړ کابل ۱۳۵۰ش ۱۹۷۱ م) غلام دستګير شيدا (مړ کابل ۱۳۴۹ ش ۱۹۷۰) د قندهار کريم کاکو (د ۱۹۳۵ م حدود) د مردان صحبت خان (مړ ۱۹۴۲ م) استاد نتهو (ژوندی) استاد سر آهنګ محمد حسين (ژوندی). استاد دُری لوګری، استاد محمد عمر (مړ۱۳۵۹ ش) او استاد محمد اکرم (ربابيان)، غلام حسن تيراوال سرينده وهونکی، فقير حسن وايلن وهونکی، د قندهار سليم، دخوست مير سلام، جليل ځلاند، حفيظ الله خيال، رحيم غمزده، اول مير، هم آهنګ، قمرګله، رحيم بخش، سارا ځلاند، خان قره باغی.

کله کله افغاني هنرمندان په فني ډګر کې د ونې پر مخ تللي دي، چې دهند په موسیقي کې هم په استادۍ منل سوي دي، مثلاً غلام بندګي خان بنګښ چې رباب یې دسرود په ډول راواړاوه (د ۱۸۵۰ م حدود) او دده زوی غلام علي خان او لمسی حافظ علي خان هم مشهور سرود نوازان وو[۶]

دغسی هم دکشمیر یو خوانند‌ه چې ستارجو نومېدئ، د ۱۸۸۰م په حدودو کې کابل ته راغی، د ده زوی استاد قاسم جو د کابل په خرابات کې په ۱۳۰۲ ق ۱۸۸۴ م وزیږېدئ او دموسیقي په هنر کې د ونې استاد سو، چې هندي موسیقي یې د افغاني مقامي لارو سره ګډ کئ اویو خاص طرز یې راو ایستئ چې په کابل کې په ((طرز قاسم)) مشهوردی. ده موسیقي له ادب سره نښلولئ دئ او له فارسي اشعارو څخه به یې پر موقع داسې بیتونه د موسیقي په پردو کې ویل، چې حسب الحال به وو. استاد قاسم ډېر شاګردان په دې طرز کې وروزل اود کابل دپنځو شاهانو د دربار خوانند‌ه و (وفات، کابل ۲۲ سنبله ۱۳۳۵ ش ۱۹۵۶ م) دده زوی استاد یعقوب قاسمي د خپل پلار د طرز مروج و او اوس استاد محمد حسین سر آهنګ د استاد غلام حسین زوی په هندي موسیقي کې استاد ګڼل کېږي.

دوهم: شوقي سندر غاړي، چې مشهور یې میرزا نظر (د ۱۹۲۹ م حدود) استاد عبدالغفور برېښنا (مړ، کابل ۱۹۷۳ م) ډاکټر صادق فطرت (ناشناس)، کریم هراتي، احمد ظاهر لغماني، ساربان، نی نواز زکریا، شاه ولي، احمد ولي، ارمان، ظاهر هویدا، مهوش، هنګامه، سیما ترانه، احمد مرید او نور.

دموسیقی آلات:

د افغانستان د شلمی سدۍ په ساز و آواز کې دغه آلات مستعمل دي، چې اکثر له پخوا څخه را پاته دي:

۱. ضربی: لکه ډول، ډولکی، ډومبکی (زیر بغلي) دریه (داریال یا چنبه) ډمامه، دوپړۍ (طبله) تُمبل، نغاره، منگی او تیم وهل.

۲. نفسي (ساهي): لکه نل (نی)، شپېلۍ (نای)، توله، تولکه، سورنا، ښکر، کرنا، دروئ، بین، باجه، توری (لکه شپېلۍ) تروم، بوغۍ (بوق) تیمچه، مشکی، باجه، ارمونیه، مورلۍ.

۳. اوتار (اهتزازي): لکه رباب، تنبور، غږکه (غچك)، سارنگۍ، چنگك، دلربا، دنبوره (دوتار) سنتور،ستار، سرینده.

مآخذ:

(۱) تاریخ بیهقی ۸۰ د مشهد چاپ ۱۳۵۰ ش.

(۲) تحفة البهادر/ ۳۲۲، ۳۲۵، ۳۹۶، طبع بنیاد فرهنگ ایران. غیاث ۳۶۹.

(۳) فیض محمد: سراج التواریخ ۳۹۲/۳ دکابل چاپ ۱۳۳۳ ق.

(۴) پوهاند عبدالشکور رشاد: د پښتو نظم عروضي سیستم (خطي)

(۵) سیال کاکړ: فولکلوري سوغات: د کوټې چاپ ۱۹۷۸ م. کاکړۍ د کوټې چاپ ۱۹۷۳.

غلام محی الدین ملگری: پښتني اتنونه د کابل چاپ ۱۳۵۲ ش.

حبیب الله رفیع: دخلکو سندرې، د کابل چاپ ۱۳۴۹ ش.

(۶) نعیم کوثر: د ډهلي د آجکل مجله، اگست ۱۹۵۶م.

(۵)

ودانۍ او معماري

د منځنۍ آسیاد معمارۍ فن له لسمی سدۍ څخه بیا د هرات د تیموریانو تر وختو پورې خورا غوړېدلئ و، چې نمونې یې د غزني او جام او دهرات منارې او نورې ودانۍ دي. د اتلسمی سدۍ په منځ کې چې احمد شاه دراني بیا د افغانستان سره شلېدلې لمن راغونډه کړه نو بیا د ودانۍ فن لړو ډېر وغوړېدئ او دلته موږ وینو، چې د کابل او قندهار او هرات د معمارانو کورنیوخپله هنر نمایی بیا په ودانیو کې ښکاره کړې ده او درې د معمارۍ ډولونه پکښې لیدل کېږي:
لومړی: د خراسان قدیم سبك چې دهرات د تیموریانو په عصر (شپاړسمه پیړۍ) کې تکمیل سوئ و.
دوهم: د مقامي کلاوو او برجونو ښکلې ودانۍ چې مواد یې خاورې او ډبرې وې.

دريم: دهند داسلامي سلطنت او مغولي شاهانو د ودانيو اثر چې (خراساني + هندي) سبك يې ګڼلای سو.

ددغو معماري ډولونو په ودانيو کې اکثر پخه خښته، اومه خښته، ګچ، تيږه، اهاك، سارو،خاوره او دای استعمالېده او د اقليمي او اجتماعي اوضاعو په لحاظ يې غټ او پلن او جګ دېوالونه او په کابل کې د لرګو ودانۍ، خوپه نورو ځايو کې د پخو يا اومو خښتو پوښښونه او زربۍ جوړېدې. د کابل په ګرده سيمه کې د لرګو سره نښتې ودانۍ د لرګي د تزئيناتو سره رواج وې، خو دکندهار د پخو خښتو پوښښ چې په ګچو سره نښلول کېږي، تر اوسه ژوندی دئ. په هرات او شمالي سيمو کې د اومو خښتو دزربۍ پوښښونه له اقليمي اوضاعو سره مقاومت کولای سي او دکابل او هندوکش په سيمو کې چې زلزلې پېښېږي، عمومي ودانۍ له لرګوڅخه جوړېږي.

د ودانيو دننه دېوالونه او چتونه په سپينوګچو يا رنګه ګلکاريو او تصاويرو ښکلي کېدل، د کندهارد ګچو نقاشي او هندسي شکلونه او ډول ډول ګلکارۍ ډېرې نفيسې وې، دهرات دمقرنس سازۍ کار، د قديم نفيس هنر نمايندګي کوله. د غزني نقاشانو د کابل د سيمو د ودانيو چتونه او ديوالونه په ښکلي رنګ او ډول انځور ول او کله کله به ښيښه کاري هم پکښې کېده اوسپين ګچي دېوالونه به په طلا يا د طلق په ټوټو افشان کېدل.

لکه چې دمخه وويل سوه. د کليو کلاوې به د پخو خټو څخه په دای (پخسه) داسې ټينګې او ښکلې ودانېدې، چې په سديو به يې د

باران، واورې او نورو طبيعي آفاتو، سېلو او زلزلو سره مقابله کوله او نړول به يې خورا ګران کار و، ختمه يې داسې پخوله، چې اول به يې يومن وچه خاوره له اوبو سره ګډه کړه، بيا به يې دونې سره واړوله او تر پښو لاندې به يې پخه کړه، چې بيرته به يې تول هغه يو من و.

په کابل کې د اتلسم قرن په آخرو کې د قندهار د معمارانو يوه مشهوره کورنۍ راغلې وه، چې مشرېې محمد ياسين معمار و، [1] له دوى څخه په کندهار کې د احمدشاه دراني ګنبده او د چارسو لويه ګنبده او د کندهار د شاه جامع او د خرقې شريفې ګنبده او جامع او زړه جامع اودمير هزار جامع عمارتونه او په نونسم قرن کې د کهندلخان جامع پاته دي او کله چې کابل ته راغله، دلته يې د کابل د بالاحصار کلاوې بيا جوړې کړې، دتيمورشاه ګنبده اود تميم انصار اوعاشقان و عارفان زړې ودانۍ هم ددوى په لاس جوړې سوې، د باغ بالااوارګ ځينې ودانۍ، دجلال آباد د حکومتي باغ او د خلم د باغ جهان نما او د کندهار د منزلباغ او کوکران ودانۍ هم ددغه هنر نمونې دي.

په شلم قرن کې ددې کورنۍ معماران محمد يعقوب خان، عبدالصمدخان، غلام علي خان، عبدالله خان او په کندهار کې استاد يار محمد خان او نعيم جان وو، چې د ميرويس بابا ګنبده يې په ۱۹۳۰ م جوړه کړه.

---

(۱) عزيزالدين وکيلي: تيمورشاه ۴۹۷/۲ کابل چاپ ۱۳۴۶ش.

(۶)

د کاليو صنعت

د نونسم قرن تر نيمايي پورې د افغانستان د خلکو کالي، دخپلو لاسو جوړ کړي کالي وو، چې له سپنسيو او اينخيو يا ورېښمو څخه به اودل کېده لکه: کرباس، الچه، پټو، شوى، کېش، قاقمه، کُرك، برکه، ورېښمينه نرمه، دسمالونه،کلاغى، قناويز، لونګۍ، بشرويه او نور...

ددغو لاسي صنايعو مرکزونه هرات، فراه، هلمند، کابل، ننګرهار، لغمان او د شمالى سيمو کلي او ښارونه وو، خو کله چې په دغو وختو کې دهند او روس له پلوه دماشيني مصنوعاتو تجارت شروع سو، نو په ورو ورو دغه لاسي داخلي مصنوعات لږ يا ورك سول، دهرات او کابل د وريښمينو او وړينو کالو او پټوانو

دستگاهونه وتړل سوه، د نخي توکرانو او کرباسو صنعت مړ سو، فقط په شمالي ولایاتو کې لاتر اوسه هم فقط د چپنو لپاره د وربښمینې یا نخي الچې جوړولو صنعت ژوندی دئ او په داخلي ماشیني برقي کارخانو کې د اغوستلو توکران دونې اودل کېږي، چې د لاسي نساجۍ، نفیس صنعت یې نابود کړئ دئ.

د غزني او کابل او نورو سړوسیمو د پوستین دوزۍ صنعت تر اوسه پاته دئ،چې د پسونو یاد قره قل یا ګیدړې او خفك له پوستو څخه ډېر نفیس پوستینونه او پوستینچې، دسکلې، جورابې یا خولۍ جوړېږي. او د ستنې په وربښمو ګنډلو ګل کاریو ښکلي کېږي. (۱)

پر کالیو باندی د قندهار د خامك دوزۍ وربښمین نقشونه او ګلونه یا د خولیو زریني او د ګلابتونو ګلکارۍ د لاسي صنایعو یوه نفیسه څانګه ده، چې تر اوسه لا هم ژوندۍ پاته ده.

د کراستې څخه نفیس کوسي او کوچۍ هم په هلمند، فراه، سیستان، قندهار، غور او نورو سړو سیمو کې د اغوستلو لپاره جوړیږي او د ژمي دبالاپوښ کار ورکوي. د کابل د پشمي پټو ګانو صنعت د ونې نفیس و ، چې په ماشیني وسایلو یې هم اوس هغسې جوړونه ګرانه ده. دې پټو ګانو به تور، سپین او شکري رنګونه درلودل او خورا سپك او تاوده وو.

(۱) آریانا دایره المعارف ۳/ ۲۳۷۰ دکابل چاپ ۱۹۵۶ م.

(۷)
مفروشات

د ډول ډول رنګه اوساده مفروشاتو جوړونه د افغانستان دخلکو یو قدیم صنعت دی، چې په شلمه پیړۍ کې هم ژوندی پاته دی، داخلي او خارجي بازار لري.

۱- غالۍ اودل:

چې د هندوکش په شمالی ولایاتو کې له بدخشانه تر میمنې او هراته، خورا نفیسې او پنډې تینګې د پایښت وړ رنګینې غالۍ جوړېږي او اوس لویې او کوچنۍ خارج ته هم صادرېږي. دجوړولو مواد یې سپنسي، اورته، وړۍ او مختلف نباتي او معدني رنګونه دي. مشهور انواع یې مورۍ، قزل ایاقۍ،آقچه یی، هراتی دی. اکثر یې ښځې اوبي.

۲- کمبلۍ او تغرونه:

دا صنعت هم لـه پخوا څخه ژوندی پاتـه دی، رنګینې کمبلۍ او تغرونه له سپینسیو او اینځیو څخه اوبي، اکثر یې په هندسي او لوزي انځورونـو ښکلـي کېږي، چې لـوی مرکـز یـې د افغانسـتان مرکـزي یاشـمالي سـیمې دي، هغسـې خـو نـو هـرڅوك دخـپل احتـیاج لـپاره کمبلۍ او تغرونه ځانته جوړوي.

۳- کراسته:

دا هـم لـه وړیـو څخـه بـې لـه اودنـې پـه خاصـه توګـه او مبنلـو او لندولو داسې جوړوي، چې وړې پخپله سره نښلي او د باندې رنګینې یـا سـاده ګـل کـارۍ پـرې کـوي، دسړوسـیمو لـپاره ډېـر ښـه فـرش ځنې جـوړوي او کله چې لـه پـت څخـه جـوړه سـي، نـو خورا نفیسه او پسـته وي. پـه بدخشـان، هلمـند، فـراه، او کـندهار کـې ښـې کراسـتې جوړېږي، چې کله خارج ته هم صادرېږي.

د کـندهار دکراستو د توشکانو صنعت دېرش کاله پخوا لاژوندی وُ، چې د خونـو د ژمـي د فـرش لـپاره بـه یـې یـو راز سـپین مـنقش او ډولـي توشـکان پـه خـورا ښکلـو رنګـو جوړولـه او خـاص صنعت کاران یې لرل.

(۸)

سنګتراشي او حکاکي

د ډبرو تراشلو هنر له قديمه په افغانستان کې و، ځکه چېددې سيمې غرونه او کانونه هر راز ښکلې او قيمتي ډبرې لري. د غزني د سپين مرمر ښکلې نمونې تر اوسه لاهم پاتـه دي. د هـرات د تـورې ډبرې صنعت او پر دغـو ډبرو رازراز نقشونه او ليکونه، د ګازرګاه د ځينو قبرو پـر شـنختو بـاندې دسنګتراشـۍ او خطاطـۍ بهتريـن او نادرالمثاله بقايا دي.

پـه شـمله سـدۍ کـې هـم دغـه صـنعت لـړو ډېـر ژونـدی و، پـه کندهارکې د سپينومرمرو او د شـاه مقصـود دژيړو نفيسو ډبرو کار، خاص بازار درلود او تر اوسه لاهم دا صنعت پاته دئ. د کابل، غزني، هرات، کندهار، بلخ، پر ځينو راپاتو شنختو باندې په ښکلي خط او

ګل کارۍ سپين ياتور مرمر داسې ښکلي سوي دي، چې هره شنخته يې دهنر يوه ښکلې او نفيسه خوش نمايه نخښه ده.

په دغو انځوروسوو ښويو او رنګينو ډېرو به د ودانيو دننه او دباندې دېوالونه هم ښکلي کېدل. د کندهار د شاه مقصود دژېړې ډېرې د مشهور کان تسبيح خو په آسيا کې شهرت درلود. مساجد او منبرونه، د ماڼيو د دېوالو لاندې برخې او ششکونه او دروازې به د سپين مرمر څخه جوړېدلې، چې نمونې يې د کندهار او کابل او هرات د شلمې سدۍ په ودانيو کې تر اوسه خوندي او د خط اونقاشۍ دښکلا په لحاظ د ليدلو وړ دي او دکندهار د سنګتراشانو دکانونه په شلم قرن کې د ((حکاکانو بازار)) نومېدئ.

په دې وروستو کلو کې دماشيني سنګتراشۍ ځېنې فابريکې چې په بريښنا چلېږي هم جوړې سوې دي، چې له هغو څخه د کابل د خواجه ملا دحجارۍ فابريکه مشهوره ده [۱]

په لښکرګاه کې هم دګرم سېر د مرمرو له کانه څخه ښکلې ډېرې د ودانيو لپاره تيارېږي.

(۱) آريانا دايرة المعارف ۳ ۲۳۶۶

(۹)

مسګري او آهنګري

دخراسان په ښاري مرکزونو لکه هرات، کندهار، بلخ، کابل کې دمسو او اوسپنې د کار کوونکو (ښنانو) خاص بازارونه او دکانونه وو، چې دوی به دمسو یا ژېړو څخه خورا ښکلي لوښي لکه ګډوه، چلم، چلمچي،کاسې، څراغونه، پیتوونسې، مجمې، د چایو لوښي، دېګونه او ښانکونه جوړول، پر دغو لوښو به یې ظریفه نقاشي او قلم کاري کوله، چې په خاصه توګه د غزني او هرات او کندهار او بدخشان مسګري مشهوره وه او تر اوسه لا هم په کابل کې د آهنګرۍ او مسګرۍ بازارونه له اتلسمې سدۍ څخه راپاته دي.

د اوسپنې څخه هم د کرنې مصنوعې آلات لکه یوم، کهی، تېش، نالونه، کولپونه، زنځیر، چاړه، کلنګ او نور جنګي اسباب لکه

توپ، زنبورك، نېزه، توره، خنجر او ځېنې د ژوندانه ضروريات او د پخلنګك لوښي جوړېدل او دې هنرونو نومورړي استادان درلودل، چې اوس د خارجي اوماشيني مصنوعاتو سره مقابله نسي كولاى او لږ لږ وركېږي.

تر اوسه لاهم په چاريكار اود لغمان په تيګري كې د اوسپنې او فولادو ښخه په لاس داسې صيقل سوي چړې او چاكوګان جوړېږي چې له ماشيني مصنوعاتو سره سيالي كوي.

د شلمى پېړۍ په سركې د استاد پاينده خان ټبر د آهنګر باشي په نامه په كابل كې د سركاري وسلې جوړولو د اوسپنې دكار خانې مشران وو او استاد محمد عظيم يې د ۱۹۰۰ م په شاوخواكې مشر استاد و.[۱]

---

(۱) وكيلي: تيمورشاه ۷۲۲/۲.

(۱۰)

تر کاڼي (نجاري)

په هغو سیمو کې چې لرګي او ځنګلونه او د جوز ونې یا دتوت ښه لرګي ډیر وو لکه کابل، کونړ، بدخشان، نورستان، پښتیا، غزنی هلته د نجارۍ صنعت هم له قدیمه پاته و، له لرګو څخه منقش د لاس لرګي، لکړې، صندوخان، دروازې، ښانکونه او په کافرستان کې د بوتانو مجسمې او نور د ژوندانه ضروریات جوړېدل. پخپله په لرګي کې ګلکارۍ او شبکه کارۍ او برجسته یا کیندلې نقاشي کېدله، چې کله کله به یې د انساني ژوند مختلف مناظر هم پکښې انځور کول.

طبیعي ښکلا وې او د مرغانو او حیواناتو شکلونه به پکښې مصور کېدل او د لرګو د شبکه کارۍ او رنګ کولو صنعت په ښه ډول ژوندی و او اوس هم د ودانیو د چتو د مسطح سازۍ او ښکلولو

صنعت لري و ډېر پاته دئ او په کابل کې يوه د ترکانۍ لويه موسسه او کارخانه سته، چې په ماشيني وسايلو کار کوي.

په ځينو پخوانيوودانيوکې چې د لرګو هنري آثار پاته دي، هغه دا ښکاره کوي، چې په لرګو کې نقاشي اوليکنې او ښکلونې رواج درلود او د دې هنر يوه پاته نخښه د بدخشان په يمګان کې د ناصر خسرو قباديانې دمرقد د سقف په نسخ خط ليکلي د قرآن شريف آيتونه دي.

بله لرغونې نخښه يې هغه دروازه ده، چې د لوګر د څرخ په يوه مسجد کې پرته وه او د غزنوي دورې کوفي خطونه او نقشونه يې لرل.

(۱۱)

ګاولې او څپلۍ جوړول

ګاولې د سرو سيمو يو راز پوره بوټ غونډې ګنډلې پای پوښ دئ، چې د غويي يا اوښ له څرمنې څخه جوړېدې. څپلۍ د تودو سيمو لپاره د څرمنې له تراډو څخه په داسې ډول جوړول کېدې، چې پښې ته ډېره هوا ورسېږي. په تودو سيمو کې بل راز ((څرې)) موچنې هم وې، چې کله کله به په رنګښنو تارو يا ګلابتونو نفيسه ګل کاري هم پر کېده، چې زرينې موچنې، يې بللې او له دغو څخه پېښورۍ او ملتانۍ مشهورې وې.

له څرمنې او نخي سپين اودلي تاره څخه يې هم داسې موچنې جوړولې، چې ډېرې سپکې وې او ((ګېوې)) يې بللې. او کله به له لرګو يا خاشو يانباتي الیافو څخه هم موچنې جوړېدې، چې هر قسم يې يو راز خاصه ښکلا درلوده.

د افغانستان په اکثرو ښارو او کليو کې ددغو صنعت کارانو خاصې راستې او دکانونه وو.

(۱۲)

سراجي او پالان سازي

د آس زينونه او د حيواناتو کتې او پالانې او ځلونه جوړول د خلکو د ژوندانه او حمل و نقل لومړی احتياج وٶ او په ۱۳۰۰ش ۱۹۱۹ م چې موټر رواج موند، تر دې دمخه په هر ښار کې د سراجانو او زين او کيزو سازانو د کانونه وو، چې د آس د ښکلا د پاره به يې هم دغرمنو څخه ښکلي سامانونه جوړول. دخرو، اوښانو او نورو حيواناتو لپاره پالان سازي او دکتو جوړول هم يو مروج صنعت و.

د خاورو د لوښو صنعت (کلالي)

د افغانستان په اکثرو سیمو کې د خاورو لوښي په څښنګ او خوړنګ کې استعمالېږي.

منګي، کاسې، غابونه، صراحی، اوخوری، کونجی، منګوټي، دکی، تغاره، من، کوزه، کندولي، نیمني، ګیلاسونه او ډېر لوښي له خاورو څخه جوړوي. چې تر اوسه لا هم د لاسي کلالی دستګاهونه او د خرڅلاو دکانونه په اکثرو ښارو کې شته.

د کندهارد خاورینو لوښو دکلالی صنعت ډېر نري او ظریف لوښي په ساده خاورینه توګه راباسي. چې کله کله نقاشي هم لري د

کابل د استالف لوښي چې په خاصو رنګه لعابونو ښکلي کېږي، د لاسي صنعت يوه ښکلې ځانګه ده.

د هرات د کاشي کارۍ صنعت خو د آسيا په ښکليو صنايعو کې تاريخي شهرت لري او ددې صنعت بقايا تر اوسه لا هم په هرات او بلخ او کابل کې پاته دي.

منقش او رنګين کاشي چې په ګلانو او هندسي خطوطو او اشکالو مزين دي ددغه صنعت د ودانيو د تزيين بهترين وسايل دي، چې پخوا به يې رنګونه پاخه او معدني وو، خو اوس يې جوهري رنګونو، پخوانی اصالت ور وران کړئ دئ.

(۱۴)

زرګري

د راز - راز پسولونو لپاره په ټول افغانستان کې د زرګرۍ صنعت له پخوا څخه تر اوسه لا هم پاتـه دئ. د هرات او کندهار او کابل زرګران په هنري مهارت ښکلي پسولونه جوړوي.

په لويو کليو کې هم زرګران وي، چې د سر، غاړې، لاسو او پښو لپاره د ښځو زيبا پسولونه له سرو او سپينو زرو يا ژيړويا کوټو څخه جوړوي.

په دغو پسولونو کې خال، ټيك، بادام، غوږوالۍ، پېزوان، لښتۍ، چمکلۍ، هار، نته، اوږۍ، امېل، وښي، پايزېب او نور ډېر اقسام جوړېږي. (۱)

---

(۱) آريانا دايرة المعارف ۳/ ۲۳۶۶.

دولتی تشبثات

تر استقلال راوروسته د افغانستان په دولتی تشبثاتو کې د هنر او صنعت لپاره دغه اقدامات په کابل کې سوي دی:

(۱) د افغانستان د صنایعو د تشویق لپاره یوه نظامنامه په ۱۳۰۲ ش ۱۹۲۳ م خپره سوه.

(۲) په ۱۳۲۸ ش ۱۹۴۹ م د تشویق صنایع اصولنامه.

(۳) په ۱۳۳۴ ش ۱۹۵۵ م د زراعتي بانك او لاسي صنایعو اساسنامه.

(۴) په ۱۳۳۴ ش ۱۹۵۵ م د سینما، تیاتر او فلم اخیستلو دموسساتو لایحه.

(۵) په ۱۳۳۸ ش ۱۹۵۹ م د معارفو د تجارتي صنایعو اساسنامه.

(۶) د ۱۳۴۰ ش ۱۹۶۱ م په حدودو کې د پوهنې وزارت یو د میوزیك مسلكي مكتب هم جوړ كئ، چې د زاړه او نوي موسیقي اصول پكښې ښوول كېږي.

(۷) په ۱۳۴۴ ش ۱۹۶۵ م د تیاتر د هنري موسسې اساسنامه.

(۸) په ۱۳۵۲ ش ۱۹۷۳ م په کابل کې د افغان ننداري موسسه د کابل د چمن په سیمه کې د سینما، تیاتر، میوزیك، رقص او نورو تمثیلي هنرونو لپاره جوړه او اساسنامه یې خپره سوه، چې اوس ځینې فلمونه هم جوړوي او د اطلاعاتو او کلتور د وزارت د هنر په ریاست پورې اړه لري.

(۹) په ۱۳۵۴ ش ۱۹۷۵ م د لاسی صنایعو د انکشاف مرکز جوړ او اساسنامه یې خپره سوه.

(۱۰) د ۱۳۴۰ش ۱۹۶۱ م په شاوخوا کې یو د صنایعو مکتب د پوهنې وزارت تاسیس کړئ و، چې تر اوسه هم چلېږي او په پروګرام کې یې د رسامۍ، نقاشۍ، مجسمه سازۍ، رنګمالۍ، معمارۍ، نجارۍ، تزیین او حکاکۍ زده کړه داخله ده.

(۱۱) د غلام محمد میمنه ګی په نامه یوه دمستظرفو صنایعو موسسه له ۱۳۵۰ ش ۱۹۷۱ م را په دې خوا د اطلاعاتو او کلتور په وزارت کې د هنري روزنو کار کوي.